

«een Dehl Skjønne Pærle Elver»

**- om perlefiske og perle-Inspecteur Abraham Nordmand
i Bergen stift 1719-1724**

av Marianne Herfindal Johannessen

Bakgrunn

Bergen kommune gjennomførte i 2002 en spørreundersøkelse for dem som var bosatt langs Haukåsvassdraget. Åsane Historielag og Naturvernforbundet, Hordaland, hjalp til med å bearbeide resultatene av spørreundersøkelsen. Noe av bakgrunnen for denne spørreundersøkelsen var funn av elvemusling i Haukåsvassdraget i 2002, et dyr som forvaltningen trodde var utryddet herfra.

Elvemusling (*Margaritifera margaritifera*) har vid utbredelse i Norge og Europa, men arten har vært i sterk tilbakegang.¹ Dette har bl.a. bakgrunn i for hard beskatning (overfiske) og forandringer i vannmiljøet den lever i (forurensning og andre inngrep i vassdrag m.v.). Elvemuslingen ble derfor fredet gjennom forbud av fangst fra 1. januar 1993 og er oppført som sårbar på den nasjonale rødelisten for utrydningstruede dyrearter.

Elvemuslingen kan bli svært gammel, opp mot 150-200 år. Den lever bare i ferskvann, i rennende elver. Muslingen minner litt om store blåskjell eller oskjell. Disse muslingene lever nedgravd i elvegrusen til de blir kjønnsmodne, når de er rundt 20 år gamle. De gyter om høsten og befruktete larver driver da nedover elven med strømmen. For å vokse opp er de avhengige av å bli »pustet inn» av småfisk, slik at de der på fiskegjellene kan utvikle seg fra larver til små muslingfostre. Dette skjer ved at de lever som parasitter på fiskegjellene til de er store nok til å slippe fiskegjellene, uten å skade fisken. Det er derfor avgjørende at det er fisk i elven for at muslingene skal kunne overleve og reproducere seg.

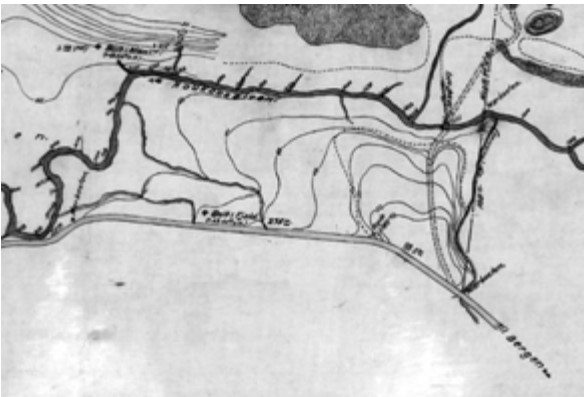
Muslingen filtrerer vannet. Et voksent dyr kan filtrere ca. 50 liter vann i døgnet. Den tåler lite forurensing – så det at den finnes i store mengder i en elv kan benyttes som en indikator på at miljøet i elven er godt. I løpet av denne filtreringsprosessen kan enkelte muslinger utvikle perler. Dette har ikke lenger økonomisk interesse, bl.a. fordi en må undersøke bortimot 10 000,- muslinger for å finne perler av verdi. I gamle dager var det nettopp den omfattende perlefangsten som har vært det alvorligste trusselen mot muslingen.

I middelalderen var perlefiske etter elvemusling utbredt over hele Europa. I Norge er det kjent fra 1600-tallet. Dette fisket gav muslingen navnet Elveperlemusling – et navn som var i bruk i Norge frem til 1995, da navnet ble endret til Elvemusling. Carl von Linné gav den i 1758 navnet *Margaritifera margaritifera* som betyr perlebærer.

Elvemuslingen i Haukåsvassdraget

Elvemusling har gjennom flere hundre år levd i Haukåsvassdraget i Åsane. En del av lokalbefolkningen i Åsane har kjent til forekomsten av elvemusling i lang tid. Kildene ved Statsarkivet i Bergen inneholder også opplysninger som bekrefter forekomsten av elvemusling i Haukåsvassdraget tilbake til slutten av 1600-tallet. Likevel var forekomsten av elvemusling i Haukåsvassdraget ukjent for forvaltningen frem til 2002.² Det ble da gjort funn, mer som et resultat av tilfeldigheter enn som resultat av systematisk registrering. Miljøsjef i Bergen kommune, Håvard Bjordal, var sammen med sin sønn Anders og Stein Byrkjeland på en søndagstur den 30. juni 2002. De fant da et tomt skall av en elvemusling, og dagen etter fant de også tre levende, gamle elvemuslinger.

I ettertid er det blitt registrert 271 levende elvemuslinger i Haukåsvassdraget. Så vidt man vet, er dette eneste stedet i Bergen kommune hvor elvemuslingen

Utsnitt fra kartet på omlaget som viser litt av Haukåselven i 1903.

fremdeles lever. De få forekomstene, samt at dette ikke er en stor bestand, taler for at forholdene bør tilrettelegges slik at muslingbestanden kan øke.

Lovverket

Den omfattende perlefangsten i eldre tider hadde sin bakgrunn i lovverket. Professor Absalon Taranger skrev i Norsk historisk tidsskrift i 1890 en artikkel om de norske perlefiskerier i eldre tid.³ Det som her er skrevet om lovverket er hentet fra artikkelen hans. Taranger skrev at det første offentlige dokument han visste om som omtalte de norske perlefiskeriene, var et brev fra Christian IV til lensmannen over Agdesiden, datert 27de Juni 1637. I dette brevet het det:

»Belangende de perler, du os underdanigst haver tilskikket, som bønderne under dig til fremmede sælger, naar de sligt bekommer, hvorom de begjærer vores naadigste villie: da ville vi naadigt, at naar bønderne sligt finder, du dennem da penge derfor skal give og tilsyn have, at ingen fremmede af samme perler bekommer, hvilke du os siden skal tilskikke.»

Perlene skulle altså gå til kongefamilien, ikke selges til fremmede. Dette var imidlertid et påbud som bøndene ikke overholdt. I 1665 ble den første inspektøren for perlefangsten utnevnt, det var »præsidenten i Christiansand, Niels Pederssøn». Han skulle først og fremst konsentrere seg om Christiansands stift.

I løpet av 1683 må kong Christian V ha overdratt inntekten av de norske perlene til sin dronning, Charlotte Amalia.⁴ Hun fikk i 1684 tilsendt et forslag til en kongelig forordning angaaende perlefangsten i Christiansands stift fra baron og stiftamtmand i Christiansands stift, Ludvig Rosenkrands. Den første kongelige forordning om perlefangsten kom likevel ikke før i 1691. Fra denne tid av, var det egne inspektører som skulle ha overoppsyn med perlefangsten. Den neste forordningen kom den 28. mai 1718, bl.a. utvidet denne forordningen Abraham Nordmands inspektørjobb til også å omfatte Bergen stift. Abraham Nordmand kommer vi tilbake til senere.

Frem til 1768 hadde inspektører opp-

*Elvemusling
(Margaritifera margaritifera)
foto: Ingmar Grastveit*

syn med perlefiskeriet. Deretter ble perlefisket forpaktet bort, mot at dronningen fikk forkjøpsrett til alle betydelige perler. I stedetfor å betale inspektøren 200 riksdaler årlig, fikk dronningen 180 riksdaler i avgift fra forpakteren. Fra 1791 overtok fogdene oppsynet med perlefangsten. Inntektene av perlefisket fortsatte som dronningens privilegium helt til 1845, da perlefangsten ble en grunneierrettighet.

Noen stor inntekt er det tvilsomt at bøndene har hatt av denne rettigheten. Taranger viser til et kanselliskriv fra 9. august 1800 som sier at perlefisket på denne tid *»for det meste ikke drives»*. Taranger forklarer dette bl.a. med at elvene var utfisket. Likevel må bestandene av elveperlemusling ha tatt seg litt opp utover på 1800-tallet. Da Taranger skrev sin artikkel i 1890, viser han til en juveler Tostrup som i ca. 55 år hadde kjøpt norske perler fra de forskjelligste deler av landet til en verdi av kr. 1000,- årlig. Denne juveleren fortalte at det mest verdifulle eksemplar som han hadde hatt i eie, var fisket på Jæren. Den samme juveleren fortalte at:

»i hans tid de fleste og smukkeste perler fiskede i Sigdal, i Oselven ved Bergen, paa Jæderen, i Berbyelven ved Fredrikshald, i Hallevandet ved Laurvik og i Hurum. I nordre Thronhjems amt findes ogsaa perler, men de er smaa og lidet verdifulde».

Den samme juveleren konkluderte også med at fredning var en hovedsak for å beholde den bestand av perleskjell som ennå fantes. Det skulle likevel gå mer enn 100 år til elveperlemuslingen ble fredet, i 1993.

Perlefangst i praksis

Hvordan perlefisket foregikk og hvorfor forekomsten av elvemusling har gått tilbake illustreres av et sitat, hentet fra Taranger.⁵:

»Fiskerne vadete ud i elven, hvor der var grundt, og tog op med hænderne de skjæl, som antoges at indeholde perler». Norman hadde instruert dem om å ta de muslingene som så gamle ut, og »som vare teignede med en gul streg tvert over skællene». De skulle kaste ut igjen de små, unge skjellene. På denne måten hadde fiskerne i Hareidelen på Sunnmøre i 1720 i løpet av 6 dager fisket 4-5 tønner perleskjell, »hvoraf størsteparten blev aabnet, men man fandt kun nogle faa – antallet nævnes ikke – modne og umodne perler».

De samme fiskerne fisket ytterligere to ganger etter Nordmands anvisning, i 1721 og 1724. Selv om de fisket opp tønnevis med elvemuslinger ble utbyttet heller

magert. Kommissjonen som var med Nordmands ansatte perlefiskere for å se hvordan perlefisket foregikk, konkluderte med at fiskeri i denne elven burde fredes i noen år, fordi muslingene var så små og unge. Ikke rart at forkomsten av elveperlemusling har gått tilbake, hvis det var slik perlefisket foregikk i alle elvene rundt i landet som inneholdt elveperlemuslinger.

Perlefiske i Bergen stift

Hva har jeg så funnet om perlefiske i Bergens nærmeste omland på 1700-tallet? Det må her legges til at det er et tidkrevende arbeid å finne opplysninger om dette emnet, da ingen av arkivene er emneordnet. Det som her kommer må derfor ikke sees som annet enn glimt om dette emnet.

I februar 1719 fikk stiftbefalingsmand (dvs. amtmann/fylkesmann) Andreas Undal, et brev fra en Abraham Nordmand, bosatt i Egersund i Christiansands Stift. Han skrev at han var beskikket av hennes majestet Dronningen, til å være Pærle Inspecteur over Christiansands og andre Stifter i Norge. Han agtet å komme til Bergens stift (Hordaland, Bergen og Sogn og Fjordane og Sunnmøre) for å undersøke elver, åer og bekker som kunne inneholde perleskjell, da han var:

»Nylig kommen til Erfarring om, at der schal Værre een Dehl Skønne Pærle Elver som tilforn haver Vaaren giort Pærle fangst i som nu Ved mine giørende Inquisiconer saadan Elver bliver Renset, fra ald u-Krut, som til forn haver for aarsaget Elvene tilschade»

Perleinspektør Nordmand hadde altså nylig fått kjennskap til at det i Bergen stift skulle finnes en del *»Skønne Pærle Elver»* og som i forbindelse med hans undersøkelser skulle få rensed slike elver fra alt som tidligere hadde skadet elvene. Med det har han sannsynligvis ment at de som tidligere har fisket etter perler i elvene skal ha påført elvene eller elvemuslingene skade. For å lette arbeidet sitt i Bergen stift, bad han stiftbefalingsmann Undall om assistanse. Han bad Undall befale alle fogdene om å be alle lensmennene om å lage liste over alle elver, bekker eller åer som inneholdt *»schiel»* (dvs. elvemusling).

Først når denne listen over alle elver, bekker eller åer, hvor skjell (perlemuslinger) fantes, kunne perleinspektør Nordmand få utført sitt arbeid til hennes majestet dronningens tjeneste. Han kunne altså ikke påta seg å reise til Bergen stift for å utføre sitt embete, før han fikk denne assistansen fra stiftsbefalingsmannen.

Man skulle i utgangspunktet tro at det ville ta forholdsvis lang tid før alle

lensmennene hadde fått undersøkt og laget en liste over alle elver, bekker eller åer som muslinger fantes i, sendt listen til fogdene som igjen skulle sende listene til stiftsbefalingsmannen som kunne videreformidle listene til Nordmand.

Perle-inspektør Nordmand ventet imidlertid ikke lenge før han ankom Bergen stift. I mai 1719 fikk stiftsbefalingsmann Undall et nytt brev fra perleinspektør Nordmand. I brevet viste han til listen over perleelver som han tidligere har bedt om. Denne listen hadde han ennå ikke fått, men han var kommet til Bergen og ber på ny stiftbefalingsmannen om assistanse. Denne gangen bad han om et pass til fri skyss gjennom stiftet slik at han kunne:

*»forrætte mit Embede til hendis Mayts Dronningens tienniste, til de giørende Inqvisioner ved de aaer og Bekke som Perleschiel i bemelte Stiftt kand opfindes, saavel som der at indrætte Perlefangsten og fischeriet – Som nu paa høj tiid eer, hvorpaa nu alleene beroer i Deris Høyvelbaarendhedz gunstige assistentz efter forlangelsen, som nu allerydmygeligst er vorter og oppebier efter».*⁶

I brevet fremla Nordmand det som om assistansen fra stiftsbefalingsmann Undall var det eneste som hindret ham i å få utført sitt embete i dronningens tjeneste. Stiftsbefalingsmann Undall skrev en såkalt resolution etter at han mottok brevet fra Nordmand. I denne resolusjonen fremgår det tydelig at Undall den 25. mars samme år befalte fogdene å få lensmennene til å lage de omtalte listene som perleinspektør Nordmand hadde bedt om. I resolusjonen skrev han videre at siden han ikke hadde mottatt slike lister fra fogdene kunne Nordmand selv oppsøke fogdene for å få listene av dem. Pass til fri skyss i stiftet fikk Nordmand fra Undall.

I et brev fra fogden i Nordhordland og Voss, Jens Lem, til stiftsbefalingsmann Andreas Undall datert »Horwiigen dend 29. Octobr 1720», nevnes perlefiskeri og perleinspektør Nordmand igjen. Fogden Jens Lem viste blant annet til stiftsbefalingsmannens ordre om å fremskaffe lister over elver, bekker og åer som kunne inneholde muslinger. Fogden skrev dessuten, at det i Nordhordlands fogderi:

*»hvorhelst særdeeles Manqvement paa Døgtig Mandschab befindes, saadanne Elfver, Becker eller Aaer vorder oppedaged.»*⁷

Mangelen på dyktig mannskap i Nordhordland fogderi, samt at så mange jordmenn og drenger blir utkåret til perlefiskere, og derfor slapp militærtjeneste, mente fogden kunne være med på å svekke landets forsvar. Fogden opplyste også at han ennå ikke visste så mye om perleinspektør Nordmands forhold, bortsett fra

at han utnyttet almuen i forbindelse med sin frie skyss. Fogden presiserte dette: Når Nordmand skal reise 2-3 mil sør for Bergen krever han skyss 1 ½ mil nord for byen, i stedet for å bruke skyss fra Bergen, hvilket er »at matte Almuen og deris Hester». Fogden skriver videre at når skyss på denne måte noengang er slått feil, »siges det mig, at Skyds schafferne med Huug og slag af ham er blefven ilde tracterede». Dette med hugg og slag i forbindelse med Nordmand er nevnt også andre steder, noe jeg vil komme tilbake til.

Spor etter perlefunn

Den 30. november 1720 var det en sak oppe på tinget i Inste-Horvig i Nordhordland for Arne skiprede. En del dannemend av Herløe skipreide, nemlig; Ole Olsøn Sagstad, Mons Monsøn Frechau, Mons Andersøn Sagstad, Johannes Monsøn Frechau og Brynnild Ellingsøn Miaatvet, var innkalt til tinget etter begjæring fra perleinspektør Nordmand. Disse hadde fisket perler i Frekhaugelven. Det ble laget en liste over perlene de hadde fisket og solgt til perleinspektør Nordmand:

»En aflang Perle med en Guulagtig brun plet udi Enden af størrelse imellem de tvende sidste sorter udi forordningen for halve Taxt 1 rdr 3 merker. Tyve stykker aflange og flade og runde Perler af 8 paa tommen og stykket 2 s/killig = 2 merker 8 s/killig. En flad af 9 paa 2 tommer = 12 s/killig. Tvende lit aflange á 5 paa tommen, stykket 8 s/killig = 1 mark. En aflang med et Baand over af 3de paa Tommen af halv taxt 3 merker. Tvende dito med et baand over og 4 paa tommen for halve Taxt, stykket 10 s/killig = 1 mark 8 s/killig. En aflang á 5 paa tommen 8 s/killig. Fem aflange paa 1 tom/men á 8 s/killig stykket = 2 merker 8 s/killig. Fem dito aflange og flade stykket 8 s/killig = 2 merker 8 s/killig. Sex flade paa 1 tom/men á 4 s/killig stykket = 1 mark 8 s/killig. Tyve flade og aflange og runde á 9 og 10 og 12 paa tommen stykket 1 s/killig = 1 mark 4 s/killig. Endeel u-monede brune sorte og graa summa 4 Rdr 2 merker.»

De hadde for alle disse perlene fått betalt fire riksdaler og to mark danske av perleinspektør Nordmand. De avla også ed på at de ikke hadde funnet flere perler enn de på listen over.

Den 1. august 1721 var det ting for Arne skipreides almue på gården Inste-Horvig. Da ble disse etternevnte innstevnt av perleinspektør Nordmand: Hans Nilsøn Houchaas, Hans Olsøn Knud Olsøn Houchaas, Chlemmet Hylche, Gregus Toft og Stephen Toft, Iver Aalmaas Daniel og Enken Aalmaas, Magne Bruraas og Nils Bruraas for:

»edelig at forklare om de enten selv eller ved deris folk haver optaget nogen skiel udi Hylchies elv, som løber disse gaarder imellem»⁹

Alle de innstevnte møtte. Hans Nilsen Haukås forklarte blant annet:

»edelig at hand hverken selv eller ved sine folk haver opsanket og opsamlet nogen Skiel af *Houchaas elv sig eller nogen af sine til Nøtte eller vidende at de var tienlige, men vel for mange aar optaget skell af elven, eendeel som tørre laa paa biergene af fugle opdragne Endeel friske til at hielpe deris qværn til rette med, men ei siden forordningen nu sidst opkom»

Hans Nilsen Haukås visste altså ikke at disse skjellene var til nytte eller tjenlige, annet enn de som var brukt til å hjelpe kvernen med, men dette var før forordningen kom (i 1718).

Iver Aalmaas, forklarte derimot at han:

»ei udi 30 Aar at have ved sig selv rørt en skeel der, eller vist hvad den duede til, men allene af galskab i de tider skaaren en op for at see hvad mad der var ud»i.

Daniel Aalmaas forklarede:

"edelig ei nogensinde uden af barnagtighed at have taget skel der, eller haft videnskab om saadan nøtte eller tanke til nøtte».

Vi kan altså slå fast at den store perlefangsten ikke skal ha skjedd i Hylkje- eller Haukåselven i 1721. Særlig store perlefangster finner vi heller ikke spor av i de nærmestliggende områdene.

Den 26. juni 1722 skrev fogden i Nordhordland et brev til stiftbefalingsmann Undall, og bad om råd og veiledning, da han:

»Fra Perle-Inspecteuren Sr Abraham Norman, er mig i Dag tilhende kommen indlagde Skrivelse, sampt hos følgende Piige Catarina Lars Datter, som hand, nembliq Norman, vil ansee for Løsgienger, og derfor begiere at hun, som dend der haver brugt u-lovlig Perlefangst, Soll, eller Kiøbt, eftter Forordningen om Pærlefangstene, dens 2den Art; maatte ansees».¹⁰

Perleinspektør Nordmand hadde altså sendt både et brev til fogden i Nordhord-

land og piken Catarina Larsdatter. Nordmand mente at denne piken var en løsgjenger som hadde brutt forordningen av 1718, og at hun derfor skulle hensettes på festningen. Fogden var etter pikens forklaring usikker på flere ting:

»Først ved ieg iche om et u-myndigt Qvinde-Mennische paa Fæstningen til Arbejde kand hensættes».

Catarina forteller her hvor og hvordan hun fant denne ene perlen, som hun solgte til perleinspektør Nordmand:

»at hun aldrig har funden meere end een eeniste Perle, hvilcken hun afhandlede for 2 Skilling til Pærle Inspecteuren, formeenende at hand var dend rette Mand, som saadanne fundene Pærler schulle imodftage og leveris til, og Siger hun at have funden denne Pærle ved Espeland udj Schiolds Schribbrede, i Fieren da hun skulle Træde af baaden paa Land, hvor helst hun hvercken saag fleere Mudsler, eller aabnede fleere, end det eene Skiel, hvor udj dend til Pærle Inspecteuren leverede Pærle befandtis.»

Hun hadde altså ved Espeland i Skjold skiprede (Arna) funnet en elvemusling, åpnet den og i den funnet en perle. Denne perlen solgte hun til perleinspektøren fire uker før hun ble pågrepet i byen og sendt ut til fogden i Nordhordland. Hun forklarte også at hennes mor var født i Bergen og losjerte hos *»Pitter Billedhugger ind ved Wasker-Elven»*. Catarina Larsdatter selv bodde sammen med sin mor og levde av sine *»Hænders gierninger ved Spinderie og Sligt»*. Hun hadde heller aldri drevet med betleri (tigging).

Fogden mente at hun vanskelig kunne ansees for å være en løsgjenger all den tid hun hørte til i byen. Han mente også at all den tid hun var pågrepet i byen burde ha vært levert til byens fogd og ikke til ham. Svaret fra stiftbefalingsmannen var:

*»samme dato i een hast besvaret uden at indføres – sc: at det vedkom byfogden efterd. Hun i byen sig opholder og der er paagreben».*¹¹

Stiftamtmanden mente altså at hun skulle overleveres byfogden siden hun var pågrepet i byen. På tross av dette har jeg ikke funnet spor etter denne saken verken på bytinget eller i forhørsprotokollene til politimesteren i Bergen. Det kan derfor se ut til at hun slapp ytterligere forhør og sak, uvisst av hvilken grunn. Egentlig hadde hun ikke gjort noe galt, hun hadde tross alt overlevert perlen til Nordmand og til og med fått betaling for den.

Dette er de spor av perlefiske nærmest Åsane som jeg til nå har funnet i kildene.

I Bergen by har jeg derimot funnet skriftlige spor etter perler, men jeg vet ikke hvor disse perlene er fisket. Perleinspektøren sendte et brev datert: »Ous den 18. May 1722» til:

»Stormægtigste Allernaadigste arve Droning». Med dette brevet fulgte det en: »paqvæt me indlagde 5 stk Norske Perler, under 4re Mændz forseigling, og des uden oversender det allernaadigst mig anfortroede Signettes forseigling»¹².

Perleinspektør Nordmand forteller at disse perlene for kort tid siden var solgt på offentlig auksjon etter avdøde rådmann Peter Rumohr:

»udi Stiftamtmand Undalls og Magistratens nerværelse som visst var Skifteforvalter udi den Stervboed, og General Toldforvalter Garmand kjøbte Perlene paa den Auction».¹³

Det var strengt ulovlig etter forordningen av 1718 å selge eller kjøpe dronningens perler, da hun hadde enerett på disse. Når Stiftamtmannen og Magistraten, av de med høyeste stillinger i Bergen hadde vært med på dette, så det jo ekstra alvorlig ut. Perleinspektøren gav seg imidlertid ikke med disse perlene som var solgt på auksjon. Han fortalte at det i Bergen:

»bæres mange perler udi Smøcker, brasiletter, Ørengheng og turer, mens gud veed, endten det er ordigentske eller voxperler, for lagt fra Præsenterer de sig Vel mens indtet jeg tør angribe nogen til paasiun uden saa jeg rett viste det vist, for skulle det være anderleedes, og jeg antreffet dem første jeg mig selv een Prosesse paa Halsen, hvorføre nu paa denne maade u-feilbarligen kand skeep et stort undersleeb, og undergaar en Masil, de Norske perler for voxperler ligeleedes for orientalske, hvilket alt henstilles allerunderdanigst udi Eders Mayts Droningens og det gandske Kongl. Huuses Høynaadige eftertancke og Skøn for jeg nu allerunderdanigst udi een troe oprigtig intention og meening dette andrager og aabenbare for mit naadige Herschab, Saa sandt mig Gud skal hielpe».¹⁴

Etter Nordmands mening var det mange som bar perler i Bergen. Han visste ikke om disse perlene var orientalske, vokperler eller dronningens norske perler. Han kunne jo heller ikke forlange å få ta slike perler i øyesyn, da han da ville få reist sak mot seg.

Derfor kunne det skje stort underslag av hennes majestets norske perler. Nordmand ville at dronningen skulle sikre seg mot slikt underslag ved å lage en ny kongelig forordning. Denne forordningen, skrev Nordmand, skulle være slik at alle som hadde perler eller perlesmykker etter perleinspektørens forlangende skulle stille i hans hus for at han kunne avgjøre om det var hennes majestes perler eller ikke.

Stiftbefalingmann Undall fikk ordre fra *»Hans Kongl. Mayts datert 20. Juny 1722»* å komme med sin allerunderdanigste Erklæring til viidere allernaadigste Reslolution». Undall forklarte i sin erklæring at denne offentlige auksjonen etter avdøde rådmann Peter Rumohr var annonsert på vanlig måte. Han etterlot seg for det meste atskillige bøker, som var årsaken til at stiftbefalingsmannen blant andre *»Liebhabere»* var på denne auksjonen. Byfogden var skifteforvalter. Undall forklarte at etter at bøkene var solgt, ble det oppbydd fem perler. Det var:

*»u-bekjendt af hvad Sort, saasom heller ingen nerværende fandtes som derpaa kunde gjøre forskiel eller have synderlig forstand».*¹⁵

Så snart Tollforvalter Garmand var blitt kjent med at det var norske perler, leverte han dem straks til byfogden som var skifteforvalter. Byfogden overleverte så perlene videre til perleinspektør Nordmand. Dette er det riktige om denne handelens forløp skriver Undall.

Undall ville ikke kommentere nærmere de andre påstandene fra perleinspektør Nordmand, annet enn å vise til forordningen av 1718 og overlate til kongefamilien å avgjøre om det skulle være nødvendig med en ny forordning.¹⁶

Perleinspecteur Abraham Nordmand

Hva vet vi om denne perleinspektøren? Han var ikke norsk, på tross av sitt etternavn. Abraham Nordmand kom som tidligere nevnt til Bergen i mai 1719. Han var først perleinspektør over Christianssands stift, i alle fall fra mai 1717, da han leverte en innberetning om perlefangsten i Christianssands stift. I den samme innberetninger, nevner han at han har:

*»paa opreisen fra Danmark lidt skibbrud, hvorved han har taget skade paa sin fattige velfærd».*¹⁷

Nordmand fikk ved forordningen av 28. mai 1718 utvidet området sitt til også å dekke Bergen og Akershus stifter.

Bortsett fra de allerede nevnte korrespondansesakene vedrørende perler, har jeg funnet annet kildemateriale som antyder at perleinspektør Abraham Nordmand var en

vanskelig person. I de foreløbige kildeundersøkelsene jeg har gjort, finnes det flere ganger eksempler på at Nordmand var i sak med andre. Noen av sakene hadde han selv satt i gang, slik som da han i 1723 hadde lånt båten til Peder Bil eller fisker uten lov, og Peder fisker da hadde latt falle en del ukvemsord om perleinspektøren. De andre sakene er det derimot andre som reiser mot Nordmand. Som eksempel kan trekkes frem Berent Stee(n)man, som stevnte perleinspektøren for Bergen byting den 12. november 1723. Begrunnelsen var at han hadde leid en flor/fæhus av Nordmand for å ha sine tre kyr i. Tjenestejenten hans, Jorne Amundsdatter, forklarte seg slik om det som foregikk da hun tok seg av kyrnes tilsyn og røgt:

*»Jorne Amundsdatter aflagde sin Corporlige Eed Sandhed at sige, der paa forklarede Hun, at Berent Steenman, saa vidt hende er berettet, haver lejet Abrah. Normans Floor eller Fæhuus, for der udi at have trende sine Kiør, og skulde give i leje derfor 1 Ort, og sagde Hun, disse 3 Kiør blev indført j Fæhuuset og stoed der ungefehr 10 dages tiid, i hvilcken tiid hun for Berendt Steenman havde dem j røgte og tilsyn, og havde hun imidlertiid Nøgelen til samme Fæhuus; og som Norman imidlertiid var udreist paa Landet og efter disse 10 dages forløb kom tilbage, og Attest; var j Fæhuuset hos Kiørene, tog h(an)d nøgelen fra hende til Huuset og befalede hende til at uddrive Kiørene der fra, Men som hun icke ville skudet h(an)d hende til side og løste Berendt Steemans Kiør, uddrev dem af Fæhuuset, og udjog dem med Hug og Slag paa Marcken».*¹⁸

Denne gangen var det kyrne han med »Hug og Slag» skal ha jaget ut på marken, etter å ha tatt nøkkelen fra tjenestejenten og skubbet henne til side. Tidligere i denne artikkelen ble det nevnt av fogden i Nordhordland, at Nordmand skulle ha traktert skysskafferne med »hug og Slag» hvis noe med skyssen hadde slått feil. En annen sak der det er snakk om vold, er da perleinspektøren den 16. juli 1722 skriver til stattholderen og beklaget seg over flere forhold, men helst at han ble utilbørlig sinket i sitt arbeide i Bergen stift pga. at skysskafferne var gjenstridige. Dessuten var han blitt:

*voldeligen attaqvered af en Bunde ved navn Peder Olsen Sandve udi min rejse paa mit Embedes forrætning, som medfølgende attest underdanigst beviiser (...)*¹⁹

Den medfølgende attesten som skulle bevise hans påstander, var stiftbefalingsmann Andreas Undalls erklæring. Han får ikke støtte av Undall, tvert imot. Undall refererte til Nordmands skrivelse, der han især beklaget seg over at skyssen var gjenstridig, men og hadde:

*» overfaldet hannem ved gierning og ord, saa at hand har maatte væрге sig med sin pitsck og Kaarde, og omsider for at forekomme befrøgtende u-lycke undflydt».*²⁰

Undall forklarte at det ene eksempelet Nordmand brukte for å bevise at skyssen var gjenstridig, var et tilfelle der skysskafferen i Hommelvik på Tysnes ikke var tilstede da han kom og ville ha skyss. Bonden som med vold skal ha angrepet ham, var ifølge Undalls erklæring hesteeieren som Nordmand forlangte skyss av, da han var hos lensmannen Mons Sandven. Denne lensmannen og hesteeieren hørte til på Sandven i Fana, under Lyseklosters jurisdiksjon. Hvis denne saken var så alvorlig som det ser ut til av Nordmands klager, burde denne saken havnet på tinget. Jeg har ikke funnet spor av den i tingbøkene. Heller ikke i andre sannsynlige arkiv har jeg funnet noe om denne saker. Undall går så langt som til å si at:

*»Almuen saa vit Skydsen angaar hafde større aarsage over ham for u-tilladelig tyngte, at klage, end hand ved Skydsens sinkelse sig over den at besværges».*²¹

Undall konkluderte med at Nordmand misbrukte skyssen. Ikke bare forventet Nordmand at skyssen skulle stå klar når han uten forvarsel ankom. Undall beskrev også at Nordmand krevde skyss av åtte skysskarer istedenfor de fire han har krav på etter skysspasset. Dessuten at Nordmand etter all sannsynlighet drev både fremleie av skyss i tillegg til skyss for sin forlystelses skyld, og ikke i forbindelse med utøvelsen av sitt embete.

I følge Taranger ble Abraham Nordmand avsatt som perleinspektør i 1724.²² Senere ble han tollinspektør i Bergen, et embete han hadde til han døde i 1748. Det er mulig å finne mange saker der Abraham Nordmand var involvert, men det er utenfor rammen av denne artikkelen. Som en kuriositet kan det til slutt nevnes en sak Nordmand var involvert i. Nordmand, som både skulle ha oppsyn med perlefangsten og innrette denne slik at utbyttet ble best mulig og elvene ikke ble overfisket, ser ikke ut til å ha hatt særlig interesse for å ta vare på andre dyr som levde i vann heller. I tingbøkene for Nordhordland er det en sak om at han har tappet ut og ødela den beste "Carussdammen" (karpefisk) som fantes på gården Langeland i Meland.²³ Han fjernet altså karpedammen og plantet kålplanter der i stedet!

Kilder og litteratur:

Absalon Taranger: *»De norske perlefiskerier i eldre tid»*. Trykt i Norsk historisk tidsskrift, 3. række, bind 1, Kristiania 1890.

Norman Eng: *»Slegten Norman»*. Vik 1918.

Håvard Bjordal: *»Elvemusling i Haukåselva, Åsane i Bergen kommune»*. Bergen kommune 2002.

Bergen byfogd og byskriver, bytingsprotokoll, I.A.a. 31b 1723-1724.

Bergen byfogd og byskriver; sakeliste, alfabetisk

Stiftamtmanden i Bergen, diverse korrespondanse, 1719-1723.

Stiftamtmanden i Bergen, resolusjonsbok nr. 12 fol. 104b-105a.

Stiftamtmanden i Bergen, resolusjonsbok nr. 13 (1721-1724) s. 328-332b

Sørenskriveren i Nordhordland, tingbøker i avskrift av H. Aasheim på Digitalarkivet.

---

¹ Opplysningene om perlemuslingens biologi er hentet fra miljøsjef i Bergen kommune, Håvard Bjordals

- »Elvemusling i Haukåselva, Åsane i Bergen kommune», 2002.
- 2 Verken Bergen kommunes grøntplan (1993) eller miljøvernavdelingen ved Fylkesmannen i Hordaland sine databaser over utrydningstruede arter hadde frem til 2002 informasjon om elvemusling.
- 3 Absalon Taranger, i Norsk historisk tidsskrift, 3. række, bind 1, s. 186-237.
- 4 Absalon Taranger, i Norsk historisk tidsskrift, 3. række, bind 1, s. 191.
- 5 Taranger, s. 214-215
- 6 Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok nr. 12 fol. 104b-105a.
- 7 Stiftamtmanden i Bergen, brev fra futen i Nordhordland datert 29.10.1720
- 8 DA: Nordhordland tingbok, nr. 35 1719 – 1722, avskrift av H. Aasheim.
- 9 DA: Nordhordland tingbok, nr. 35 1719 – 1722. Avskrift ved H. Aasheim. 10 Stiftamtmanden i Bergen, brev frå futen i Nordhordland og Voss datert 22. juni 1722
- 11 Stiftamtmanden i Bergen, brev frå futen i Nordhordland og Voss datert 22. juni 1722
- ¹² Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok nr. 13 fol. 343b-347a
- ¹³ Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok nr. 13 fol. 343b-347a
- ¹⁴ Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok nr. 13 fol. 343b-347a
- ¹⁵ Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok nr. 13 fol. 343b-347a
- 16 Taranger, 1890, s. 186-237. Han viser til at Nordmand også tidligere har villet undersøke arveskiftene for å se om der er innført perler, smykker o.a.
- 17 Taranger, 1890, s. 211.
- 18 Bergen byfogd og byskriver, bytingsprotokoll, I.A.a. 31b 1723-1724.
- 19 Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok. Nr. 13 (1721-1724) s. 328-332b
- 20 Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok. Nr. 13 (1721-1724) s. 328-332b
- 21 Stiftamtmanden i Bergen, Resolusjonsbok. Nr. 13 (1721-1724) s. 328-332b
- 22 Taranger, s. 215
- 23 DA: Nordhordland tingbok nr. 36 1725 - 1728, del A 1725, i avskrift ved H. Aasheim